

Γλώσσα και πολιτική*

Διερευνώντας την έκταση του θέματός μου επέλεξα δυο πεδία έρευνας και αναφοράς. Το πρώτο πεδίο ορίζεται από το ερώτημα ποια είναι η γλώσσα της πολιτικής, δηλαδή των πολιτικών, αφού η πολιτική ασκείται από συγκεκριμένα πρόσωπα. Το δεύτερο πεδίο ορίζεται από το ερώτημα ποια πρέπει να είναι η πολιτική της γλώσσας, δηλαδή το καθήκον της πολιτείας, των κομμάτων, των εκπαιδευτικών και των ειδικών να αντιμετωπίσουν τα φαινόμενα της γλωσσικής ένδειας, του εκβαρβαρισμού της επικοινωνίας, του καθημερινού βιασμού της δημοτικής στη γραμμασική, τη σύνταξη, το ήθος και το πνεύμα της, της διαμόρφωσης ενός περιεργου ιδιώματος που χαρακτηρίζει έκπληκτους και όχι έλλογους.

Α) Σχετικά με τη γλώσσα των πολιτικών προσώπων, είτε πρόκειται για άτομα είτε πρόκειται για κόμματα, αξίζει να υπογραμμισθεί ότι οι τιμητικές εξαιρέσεις απλώς επιβεβαιώνουν τον κανόνα. Μια περιπλάνηση στους χώρους των πολιτικών συγκεντρώσεων, μια σύντομη αναζήτηση στα κείμενα, τις διακηρύξεις, τα πρακτικά της Βουλής, στις εκπομπές πολιτικού λόγου στο ραδιόφωνο και την τηλεόραση οδηγούν σε οδυνηρά συμπεράσματα.

Ο εκφερόμενος πολιτικός λόγος είναι συνήθως δύσμορφος και δύσ-ηχος αν όχι άμουσος, δεν υπακούει σε γραμματικούς ή συντακτικούς κανόνες, δεν είναι ακριβής αλλά ασαφής, συχνά χωρίς περιεχόμενο και νόημα και άλλοτε δύσκαμπτος συντίθεται από λέξεις εγκυβωτισμένες στην ιδεολογική ακαμψία και την πνευματική ξηρασία.

Οφείλουμε να ερμηνεύσουμε το φαινόμενο αν πρέπει να εκφρασθεί η ελπίδα ότι θα υπάρξει ανάταση στα πολιτικά μας πράγματα και μαζί μ' αυτήν πνευματική και γλωσσική ανύψωση.

Δεν θα αναφερθώ στους τρόπους και τους λόγους για τους οποίους διαμορφώθηκαν

* ΣΗΜΕΙΩΣΗ ΤΕΤΡΑΔΙΩΝ

Ομιλία που εκφωνήθηκε από τον βουλευτή Χ. Καστανίδη στις 8/10/1992 στο συμπόσιο της Πανελλήνιας Ένωσης Φιλολόγων με θέμα: «Γλώσσα και Επικοινωνία».

ιδιότυποι και αντιαισθητικοί γλωσσικοί κώδικες σε όλες τις πλευρές του πολιτικού μας φάσματος ώστε να είναι ευδιάκριτη η ένταξη των πολιτικών στελεχών κατά περίπτωση και να διαφορίζονται «αμόλυντοι» από τους υπόλοιπους είτε κομπάζοντας εθνοκαπηλικά είτε αναρριγώντας προοδευτικά.

Την πραγματικότητα αυτή περιέγραψαν πολύ καλά ειδικοί όπως ο Γιάννης Καλιόρης, ο Σαράντος Καργάκος κ.ά.

Προτίθεται να αναφερθώ σε δυο συνιστώσες που μαζί με άλλες συνθέτουν το πρόβλημα της επικοινωνίας και της γλώσσας στην πολιτική, όπως πριν από λίγο το διατύπωσα.

Στην Ελλάδα έχουν πάψει να παράγονται ιδέες, όπως και πολλά άλλα, δεν υπάρχουν αξίες και πρότυπα που να τροφοδοτούν την κοινωνική, δημόσια και ιδιωτική ζωή, λείπει το όνειρο και η ουτοπία που απογειώνει τους ανθρώπους. Για να χρησιμοποιήσω μια εύστοχη έκφραση άλλου, στην Ελλάδα δεν υπάρχουν κέντρα σημασιών. Ο γλωσσολόγος Χατζηδάκις μας υπενθυμίζει από το βάθος δεκαετιών: «γλωσσικός και πνευματικός πλούτος εξισούται προς αλλήλους» και ο φιλόσοφος Βιτγκενστάιν αποκαλύπτει: «τα όρια της γλώσσας μου σημαίνουν τα όρια του κόσμου μου». Στην εποχή της αφόρητης έλλειψης των ιδεών και της διαρκούς περιστροφής της κοινωνίας μας στο κενό είναι αναπόφευκτο να είμαστε μάρτυρες γλωσσικών υποτιμήσεων και εκπτώσεων. Αν η πολιτική γενικότερα κατάφερε να εξουθενώσει ιδεολογίες, στον τόπο μας ειδικότερα κατέστησε εαυτήν άφωνη και ενδεή, φτωχοπροδρομική και ανίκανη να ερμηνεύσει, να διαπαιδαγωγήσει να προτείνει «νέον τι» και αυθεντικό. Αν ο πνευματικός πλούτος της πολιτικής και των φορέων της είναι σχεδόν μηδενικός τότε και ο γλωσσικός πλούτος δεν μπορεί παρά να είναι σχεδόν μηδενικός. Η γλώσσα της δεν είναι έμφορτη μηνυμάτων γιατί το πνεύμα της είναι αγκυροβολημένο στο παρελθόν.

Τα όρια της γλώσσας των πολιτικών στελεχών είναι τα όρια του κόσμου των ποικίλων μηχανισμών εξουσίας. Η πολιτική πλέον δεν είναι φωτοδότρα, δεν σημαίνει, δεν νοηματοδοτεί δεν οργανώνει ένα νέο όνειρο, έχει αποστεωθεί και μετατραπεί σε πεδίο σύγκρουσης συμφερόντων εξουσίας, υπεράσπισης του στενά κομματικού συμφέροντος και αγώνων τακτικής για την ολοκληρωτική επιβολή στον αντίπαλο. Γι' αυτό και η γλώσσα των φορέων της είναι πτωχή, περιλαμβάνει τόσες λέξεις όσες και οι ιδέες που έρχονται από το παρελθόν και τις υπερβήσαν οι καιροί, είναι άχρωμη, ομοιόμορφη και άκαμπτη γιατί στόχος της είναι η προπαγάνδα, δεν υπακούει σε γραμματικούς ή συντακτικούς κανόνες γιατί οι άνθρωποι των μηχανισμών αρνούνται τη μορφωτική επάρκεια και αρκούνται στη λεπτομερή γνώση του παρασκηνίου, είναι ασαφής και άστοχη γιατί αναφέρεται στο παρόν και στο παρελθόν, ενώ το μέλλον απαιτεί πρόταση και κίνηση.

Αν στα παραπάνω προστεθεί το γεγονός ότι όλες οι γενεές των ενεργών πολιτικών, όπως και πολλοί άλλοι πολίτες, δεν διδάχθηκαν ποτέ μέχρι σήμερα συστηματικά τη νεοελληνική γλώσσα, τότε μπορεί κανείς ν' αντιληφθεί γιατί γίνονται τόσα λάθη στη χρήση της γλώσσας. Εξάλλου δεν είναι χωρίς ενδιαφέρον η παρατήρηση πως πολλοί που έχουν πολιτικές δραστηριότητες ή επιστήμονες που υποβοηθούν επιτελεία και πολιτικούς στην άσκηση των καθηκόντων τους, επειδή έχουν εκπαιδευτεί για μεγάλο χρονικό διάστημα στο εξωτερικό σκέφτονται στη γλώσσα της χώρας όπου εθήτευσαν, με αποτέλεσμα μιλώντας την ελληνική αρκετές φορές να πληγώνουν τους κανόνες, την αισθητική, τους ρυθμούς της.

Η δεύτερη συνιστώσα του προβλήματος με το οποίο ασχολούμαι σχετίζεται με το φαινόμενο του γλωσσικού μιθριδατισμού. Μιλώ για τον εφιαλτικό κίνδυνο της καταστροφής του πραγματικού νοήματος των λέξεων, για το εγχείρημα κομμάτων, πολιτικών και

πολιτευομένων να αλλοιώσουν το νόημα και το ήθος της γλώσσας, να αντιστρέψουν τις έννοιες, να περιορίσουν την καθιερωμένη σημασία των λέξεων ή να αποδώσουν σε αυτές διαφορετικό περιεχόμενο. Το πέραςμα της γλώσσας από την προκρούστεια κλίνη. Επιλεγμένος στόχος ή αποτέλεσμα που θα προκύψει, αν και αθέλητο, να εθιστεί ο πολίτης σε μια δηλητηριασμένη γλώσσα ώστε να αντιλαμβάνεται ό,τι άλλοι θέλουν να αντιληφθεί. Καθίσταται, έτσι ευχερέστερη η πραγματοποίηση ανομολόγητων σκοπών ή πραγματικών προθέσεων που δεν «χώρεσαν» σε προγραμματικές δεσμεύσεις.

Δυο είναι οι τρόποι με τους οποίους συντελείται η παραχάραξη της γλώσσας: είτε διαπιστώνουμε ότι η ιδεολογική και προγραμματική αρχή δεν είναι εφικτό ή επιθυμητό να εφαρμοσθεί στην πράξη οπότε επιστρατεύουμε τον σχετικό ιδεολογικό ή πολιτικό όρο για να βαπτίσουμε διαφορετικά πράγματα είτε επιθυμούμε να αποκρύψουμε ό,τι πράγματι επιδιώκουμε και χρησιμοποιούμε όρους με ακριβώς αντίθετη σημασία.

Έτσι κάθαρση δεν είναι ο εξαγνισμός της πολιτικής ζωής και η θεσμική θωράκιση της ώστε να μειωθούν οι πιθανότητες να υποστεί ένα νέο ηθικό εκφυλισμό αλλά η εκκαθάριση των πολιτικών λογαριασμών με τον αντίπαλο με κάθε μέσο και με οποιοδήποτε κόστος για τον τόπο.

Κοινωνικοποίηση δεν είναι η μεταφορά του ελέγχου μιας οικονομικής μονάδας στους εργαζόμενους σ' αυτήν και ο σχεδιασμός της πολιτικής της σε συνθήκες αυτοδιαχείρισης αλλά η συμμετοχή λίγων συνδικαλιστών που υποδεικνύει το κόμμα σε αναποτελεσματικά όργανα διοίκησης κρατικών επιχειρήσεων και οργανισμών.

Δημοκρατική διαδικασία δεν είναι η αναγνώριση του διαφορετικού και η δυνατότητα της μειοψηφίας να καταστεί πλειοψηφία αλλά η ισοπεδωτική υποταγή στα συλλογικά ή μονοπρόσωπα κέντρα εξουσίας των κομμάτων.

Εξορθολογισμός της δημόσιας διοίκησης δεν είναι, έστω, η διαμόρφωση και λειτουργία μιας βεπεριανής γραφειοκρατίας αλλά ο εξανδραποδισμός του μη ημετέρου δημοσίου υπαλλήλου και ο κομματικός έλεγχος της διοικητικής μηχανής.

Τα παραδείγματα μπορεί να είναι αναρίθμητα, υπάρχουν πάντως προκλητικά για να θυμίζουν το υπόδειγμα του Όργουελ: «ο πόλεμος είναι ειρήνη, η ελευθερία είναι σκλαβιά, η άγνοια είναι δύναμη». Αν ο γλωσσικός मिθριδατισμός καταστεί κυρίαρχο φαινόμενο, τότε οι πιθανότητες επικοινωνίας της πολιτικής με τον πολίτη θα έχουν εξανεμισθεί και η σκέψη των πολιτών θα ρέει στο αυλάκι που χάραξε ο μεγάλος αδελφός.

Β) Η δεύτερη ενότητα του θεματός μου σχετίζεται με την πολιτική της γλώσσας. Είναι γνωστά τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν στη χρήση της νεοελληνικής πολλές κατηγορίες του ελληνικού πληθυσμού και ιδιαίτερα οι νεότερες. Σε τέτοιο βαθμό ώστε η σχετική συζήτηση που έγινε και γίνεται στον τόπο μας να καταλήξει συμπερασματικά ότι ναι μεν δεν υφίσταται το γλωσσικό πρόβλημα στην ιστορική του διάσταση, αναδύεται όμως στην επιφάνεια ένα σύγχρονο γλωσσικό πρόβλημα.

Λεκτική φτώχεια, συγχύσεις ή άγνοια για το πραγματικό νόημα λέξεων και εκφράσεων, γλωσσικοί βομβαρδισμοί, σοβαρή κάμψη των εκφραστικών δυνατοτήτων, χείμαρρος εισαγόμενων ξενικών λέξεων που η γλώσσα μας αδυνατεί να αφομοιώσει εξελληνίζοντάς τες.

Λόγιοι, καθηγητές και γλωσσολόγοι ανέλυσαν τα αίτια αυτής της πραγματικότητας προσφέροντάς μας αρκετές πειστικές ερμηνείες. Διαλέγω τους τίτλους αυτών με τις οποίες συμφωνώ.

Αποσυσχετισμός της γλώσσας από τους μηχανισμούς της σκέψης. Κυριαρχεί στην καθημερινότητα η εικόνα και όχι ο λόγος. Το μήνυμα προέρχεται κυρίως από την εικόνα

και όχι από τον λόγο. Η τηλεόραση ελληνική και δορυφορική εισάγει, ενοποιεί και επιβάλλει ξένους αισθητικούς γλωσσικούς και πολιτισμικούς κώδικες, αξίες και κοινωνικά πρότυπα άλλων. Στην Ελλάδα οι πάντες εισβάλλουν ενώ η δική μας παραγωγή αξιών αργεί. Η γλώσσα της τεχνολογίας δεν είναι ελληνική συνεπώς η χρήση της έχει τις ανάλογες συνέπειες στη γλώσσα. Οι μαθητές δεν διδάσκονται συστηματικά στο σχολείο τη γραμματική και τη σύνταξη της νέας ελληνικής γλώσσας.

Δεν θα συμφωνήσω με εκείνους, που ωσάν να ευρίσκονται σε επιχείρηση αντεκδικήσεως, χρεώνουν όλα τα προβλήματα στο ότι δεν διδάσκεται η αρχαία ελληνική στο γυμνάσιο ή κακοδιδάσκεται στο λύκειο, παρ' ότι θεωρώ ότι η έλλειψη επαφής του μαθητή με τη γλώσσα στις παλιότερες μορφές της είναι εξαιρετικής σημασίας πρόβλημα. Οι παραπάνω σκέψεις προσδιορίζουν σχεδόν αυτόματα και το περιεχόμενο της πολιτικής για τη γλώσσα που κατά τη γνώμη μου είναι ανάγκη να ασκηθεί.

Πρώτον, απαιτείται η συστηματική διδασκαλία της γραμματικής και του συντακτικού της νεοελληνικής γλώσσας στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση.

Δεύτερον, επιβάλλεται να αλλάξει η διδακτική προσέγγιση του μαθήματος της Έκθεσης.

Τρίτον, χρειάζεται να διακηρύξουμε ότι δεν πρέπει να διολισθήσουμε στη χρήση του ατονικού συστήματος ή στην εφαρμογή της παρανοϊκής σύλληψης να χρησιμοποιηθεί το λατινικό αλφάβητο.

Τέταρτον, είναι ανάγκη να διδάσκεται στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση ο αρχαίος ελληνικός λόγος καθώς και οι μορφές που η ελληνική γλώσσα μεταγενέστερα πήρε, όχι με τους διδακτικούς τρόπους που γνωρίζαμε στο σχετικά πρόσφατο παρελθόν όταν το μόνο που ενδιέφερε ήταν η γραμματοσυντακτική προσπέλαση του κειμένου, αλλά με τρόπους που να βοηθούν τους μαθητές να βιώνουν τη συνέχεια, την εκφραστική δυνατότητα και καλλιέργεια της ελληνικής γλώσσας.

Πέμπτον, είναι χρήσιμη η σύσταση επιτροπής ειδικών με σκοπό την εκπόνηση ενός προγράμματος παρεμβάσεων στο σύνολο των μέσων μαζικής ενημέρωσης ώστε να θεραπευθεί το γλωσσικό άγος που προκαλούν.

Έκτον, λόγιοι και επιστήμονες οφείλουν να ασχοληθούν με το πρόβλημα της κάμψης των αφομοιωτικών δυνατοτήτων της ελληνικής γλώσσας και να προτείνουν λύσεις, όπως άλλοι τον περασμένο αιώνα και στις αρχές του παρόντος έπραξαν, για την ορθή και λειτουργική αφομοίωση ξένων όρων, λέξεων και εκφράσεων.

Θα μπορούσαν πολλοί άλλοι να προσθέσουν και άλλες ενδιαφέρουσες προτάσεις. Έχει όμως απόλυτη σημασία να τονιστεί ότι πριν απ' όλα τα προηγούμενα η μέγιστη προϋπόθεση για την άνθηση του λόγου μας είναι η σύνολη εθνική μας ανάταση, πνευματική, ηθική και πολιτική. Απομένει να εκφράσω τη συγκρατημένη αισιοδοξία μου, όχι για λόγους επαγγελματικής διαστροφής, αλλά γιατί αρνούμαι να δεχτώ ότι οι ζωντανές δυνάμεις του έθνους ξαφνικά νεκρώθηκαν.